

УДК 338.43.01/ 02:321.01

Кіц М.В., аспірант©

Львівський національний аграрний університет

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розглянуто питання сучасного стану та піднято проблеми розвитку сільського господарства Львівської області. Проаналізовано індекси виробництва валової сільськогосподарської продукції, охарактеризовано питому вагу основних категорій господарств у виробництві валової сільськогосподарської продукції, динаміку виробництва валової продукції.

Ключові слова: сільське господарство, валова продукція, собівартість, витрати виробництва, рентабельність, категорії господарств, державна підтримка.

Вступ. Сільськогосподарське виробництво області характеризується складною економічною і соціальною ситуацією. Незважаючи на здійснення комплексу важливих організаційно-економічних і правових заходів, ситуація в цьому секторі економіки залишається складною і неадекватною.

На жаль, трансформації у вітчизняному агропромисловому виробництві, які затягнулись на десятиріччя, супроводжуються не тільки певними позитивними зрушеннями, а й значними деструктивними процесами у виробничій і соціальній сфері села. В умовах загальноекономічної кризи, особливо в галузі сільського господарства, при катастрофічному погіршенні матеріально-технічного та енергетичного забезпечення приватний економічний інтерес не став рушійною силою ефективного розвитку сільського господарства. Значне скорочення обсягів виробництва зумовило зростання безробіття сільського населення, деградацію соціальної інфраструктури, посилення демографічної кризи, вплив кадрів, старіння села.

Доречно навести дані із проекту « Національної доктрини реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України», що сільське господарство і нині залишається переважно збитковим, а обсяги державної підтримки вкрай недостатні для покриття впливу капіталу з села. Так, у 2009 році обсяг бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств становив лише 6,1% від обсягу виробленої валової сільськогосподарської продукції, що у 9 разів нижче порівняно із 1990 роком (рівень тотожних державних субвенцій у США становив – 27 %, у країнах ЄС – 45%, Японії – 63% [2,с.5].

Матеріал і методи. Агропродовольчий комплекс займає достойне місце в розвитку економіки держави. Дослідженню конкретних напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств присвячені роботи економістів-аграріїв

© Науковий керівник к.е.н., професор Онисько С.М.
Кіц М.В., 2011

П. Березівського, О. Біттера, П. Гайдуцького, С. Дем'яненка, В. Липучка, С. Онисько, П. Марича, Г. Черевка, В. Месель-Веселяка, П. Мушка.

Проте питання методичних досліджень основних напрямів реалізації стратегії розвитку сільського господарства вимагає більш глибокого підходу.

Результати дослідження. За останні роки суттєві зміни відбулися і в чисельності сільського населення. Якщо у 1990 році проживало у сільській місцевості області 1117,2 тис. чоловік, то на початок 2011 року – 998,2 тис. осіб, або на 119,0 тис. осіб менше. У 1990 році в середньому чисельність одного сільського населеного пункту становила 604 особи, то на початок 2011 року – 540 осіб.

Основним чинником скорочення чисельності сільського населення стало його природне зменшення внаслідок перевищення смертності над народжуваністю. У 1990 році кількість народжених перевищувала кількість померлих на 730 осіб. У 2010 році в області на 3676 осіб більше померло ніж народилось.

Всього у минулому році чисельність сільського населення зменшилась на 3,4 тис. осіб, що однозначне вимиранню 6 населених пунктів.

Продовжується процес старіння сільського населення. У 1990 році середній вік сільського населення становив 37,5 років, то на кінець 2010 року 39,4 роки. За 20 років сільське населення області постаріло на 1,9 роки, в тому числі чоловіки – на 2,4 роки, жінки – 1,7 року.

Незадовільні економічні та соціально-побутові умови проживання на селі зумовили процес зростання безробіття, активізацію міграційного руху. На кінець 2010 року в сільській місцевості проживало 23,6 тис. осіб безробітних (обрахованих за методологією МОП). Найбільшу кількість безробітних зареєстровано внаслідок масових вивільнень працівників, причиною яких є реорганізація (ліквідація) виробництва, скороченням штатів та непрацевлаштуванням після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів.

Зайнятість на селі знижується щорічно. Середньорічна чисельність штатних працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві у 2010 році, склала 8,2 тис. осіб, що майже у 9 разів менше у порівнянні з 2000 роком. Вирішити проблему зайнятості на селі у сучасних умовах неможливо без розвитку малого підприємництва, в першу чергу несільськогосподарських видів діяльності. Доцільно відпрацювати Програму малого підприємництва на селі, передбачивши підтримку, як на державному так і місцевому рівнях.

Ситуація, яка склалася з природним відтворенням і незбалансованість міграційних процесів, згубно вплинули не лише на кількісні, а й на якісні характеристики сільського населення [1, с. 166].

До позитивних зрушень галузі слід віднести інтенсивний розвиток промислового птахівництва після 2000 року, що дало змогу довести виробництво м'яса птиці (реалізація в живій вазі) до 62,5 тис.тонн, проти 11,5 тис.тонн у 2000 році. Питома вага м'яса птиці в загальних обсягах

виробництва зростає, за цей час з 10,9 до 37,9%. В цілому виробництво м'яса худоби і птиці з 2000 року до 2010 року зросло в 1,6 рази і становила 165,1 тис.тонн.

Проте, в цілому на даний час, рівня виробництва м'яса 1990 року в області, ще не досягнуто. Хоча таке порівняння не завжди коректне, оскільки на цей час була інша економіка, інша ємкість внутрішнього ринку, інша затребуваність продовольства, інша купівельна спроможність населення, інша система державного управління та інші обсяги державної підтримки.

У 1990 році було вироблено валової сільськогосподарської продукції(за порівняльними цінами 2005 року) на суму 5911,6 млн.грн., а у 2010 році цей показник зменшився до 4181,9 млн.грн. і становив 70,7 % до базового року. Виробництво продукції рослинництва за цей період зменшилося на 530,8 млн.грн., або на 20,2%, тваринництва відповідно - на 1198,9 млн.грн., або на 36,8%.

Таблиця 1

Індекси виробництва валової сільськогосподарської продукції за категоріями господарств, %

Роки	Усі категорії господарств	в тому числі:		Усі категорії господарств	в тому числі:	
		сільського - господарські підприємства	господарства населення		сільського - господарські підприємства	господарства населення
1990 = 100				До попереднього року		
1995	66,7	41,3	92,9	92,3	80,9	98,7
2000	66,9	12,2	123,4	108,1	79,5	112,2
2005	68,6	14,1	124,9	98,3	114,0	96,8
2006	72,1	18,4	127,6	105,1	130,5	102,2
2007	72,6	22,6	124,2	100,7	122,9	97,4
2008	72,7	31,1	115,7	100,2	137,9	93,1
2009	73,9	34,9	114,1	101,6	112,3	98,7
2010	70,7	36,6	106,0	95,7	104,7	92,8

Значний спад її виробництва припадає на перші 3 п'ятирічки(таблиця1). Особливо значний спад виробництва було допущено сільськогосподарськими підприємствами. Пік спаду припадає на 2003 рік. Питома вага виробництва продукції сільгосппідприємств у цей рік становила лише 10,6% в загальних обсягах. За останні роки почалося повільне зростання виробництва валової сільськогосподарської продукції. У 2010 році до базового 1990 року внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин допущено спад виробництва по всіх категоріях господарств за рахунок господарств населення.

Слід зазначити, що за останні роки внаслідок проведення структурних змін змінився акцент централізації сільськогосподарського виробництва. Відбулося

зміщення виробництва продукції у приватний сектор. При цьому відбулася деіндустріалізація праці, тобто перехід від механізованих процесів до ручних, що є надзвичайно негативною тенденцією.

Таблиця 2

**Питома вага основних категорій господарств у виробництві
валової сільськогосподарської продукції, у %**

	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010
Сільськогосподарські підприємства							
Всього	50,8	31,5	9,2	10,4	21,7	24,0	25,9
в т.ч.: рослинництво	54,4	33,6	11,8	11,2	19,6	20,7	22,1
тваринництво	47,8	29,4	6,9	9,7	23,9	27,7	29,7
Господарства населення							
Всього	49,2	68,5	90,8	89,6	78,3	76,0	74,1
в т.ч.: рослинництво	45,6	66,4	88,2	88,8	80,4	79,3	77,9
тваринництво	52,2	70,6	93,1	90,3	76,1	72,3	70,3

Із наведених даних видно (таблиця 2), що 3/4 всієї продукції сьогодні виробляється господарствами населення.

Дуже важливим є і те, що в області спостерігаються позитивні тенденції нарощування обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції крупнотоварними підприємствами. Їх частина у загальних обсягах валового виробництва в порівнянні із 2000 роком зросла у 2,8 рази і становила у 2010 році – 25,9%.

Спад валового виробництва сільськогосподарської продукції вплинув на зменшення ефективності виробництва та аграрної праці.

Таблиця 3

Динаміка виробництва валової продукції

	Роки					2010 р. % до	
	1990	1995	2000	2005	2010	1990	2005
Виробництво продукції на одну особу:							
- гривень	2151	1439	1485	1571	1642	76,3	104,5
натуральних показниках, кг							
Зерна	368	313	181	243	244	66,3	100,4
Цукрових буряків	579	334	150	169	210	36,3	124,3
Картоплі	483	325	567	502	494	102,3	98,4
Овочів	66	59	101	147	162	245,5	110,2
М'яса(забійній вазі)	66	31	25,7	31,7	45,1	68,3	142,3
Молока	393	348	387,3	360,3	257,6	65,5	71,5
Яєць, шт.	264	162	175	212	226	85,6	106,6
На 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	468,0	331,5	334,2	374,6	395,4	84,5	105,6

Незважаючи на певне зростання виробництва валової сільськогосподарської продукції, за останні роки Львівська область по рівню

продуктивності не вийшла на фактичний рівень 1990 року. Якщо у 1990 році на одну особу постійного населення області було вироблено 2151 грн. продукції, то у 2010 році – 1642 грн., або на 23,7% менше (таблиця 3).

Виробництво зерна на одну особу у 2010 році дорівнювало 66,3% від 1990 року, цукрових буряків – 36,3%, молока – 66,5%, м'яса – 68,3, яєць – 85,6%. Виробництво картоплі та овочів перевищило рівень 1990 року.

Важливим показником, який характеризує ефективність наявних сільськогосподарських угідь, є виробництво валової продукції на 100 га сільгоспугідь. На кожних 100 гектарів сільськогосподарських угідь у 2010 році було вироблено по 395,4 тис. грн., що становить 84,5% від фактичного показника 1990 року.

Продуктивність праці найповніше відбиває ефективність суспільного виробництва. Тут акумулюються використання робочої сили, земельних, матеріально-технічних та фінансових ресурсів. Підвищення продуктивності праці належить до вирішальних умов розвитку аграрного виробництва і на цій основі забезпечення значного збільшення виробництва конкурентноспроможної продукції. Зростання продуктивності праці набуває особливого значення на сучасному етапі подолання кризового стану.

Скорочення виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення її трудомісткості на фоні збільшення диспаритету цін між сільськогосподарською та промисловою продукцією, що споживає сільське господарство, зумовило суттєве зростання собівартості продукції.

Таблиця 4

Собівартість виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах

	Витрати на виробництво 1 цнт., грн.				2010 р. в % до	
	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2000 р.	2009 р.
Зернові культури	32,02	48,75	80,12	118,31	369,6	147,7
Цукрові буряки	14,45	20,24	25,21	27,17	188,0	107,8
Картопля	25,14	65,44	136,10	104,48	415,6	76,8
Овочі(відкритого ґрунту)	36,00	53,53	72,21	104,48	289,4	144,5
Молоко	57,55	78,56	144,30	192,66	334,8	133,5
Приріст: ВРХ	818,70	898,59	1306,93	1688,51	206,2	129,2
свині	1127,45	1015,56	864,03	881,85	78,2	102,1
птиці	-	401,33	664,95	724,50	86,8	109,0
Яєць(тис. штук)	-	170,43	330,09	396,92	34,4	120,2

Наведені дані свідчать про зростання витрат на виробництво всіх основних видів сільськогосподарської продукції. Витрати на виробництво картоплі у 2010 році у порівнянні з 2000 роком зросли у 4,1 раз, зерна – у 3,7 разів, овочів – 2,9 рази, цукрових буряків – 1,9 рази. Зросли витрати на виробництво продукції тваринництва (таблиця 4). Витрати на виробництво молока, за цей період, зросли у 3,3 разів, приросту великої рогатої худоби 2,1 рази. Зменшились витрати на виробництво свинини та продукції птахівництва.

Зростання собівартості сільськогосподарської продукції відбувається за рахунок росту матеріальних витрат.

Значне підвищення собівартості сільськогосподарської продукції, зниження рівня продуктивності негативно позначилось на рентабельності сільськогосподарського виробництва в цілому так і основних його галузях.

Таблиця 5

Рівень рентабельності основних видів продукції у сільськогосподарських підприємствах, у %

	Роки				
	2000	2005	2008	2009	2010
Усієї діяльності	14,5	17,3	13,6	13,6	33,6
Реалізації сільськогосподарської продукції - всього	14,9	7,9	24,0	22,4	25,6
в т.ч.: рослинництва	66,9	17,2	40,2	37,1	39,6
тваринництва	-12,9	-3,6	-8,4	-7,6	0,8
Основних видів продукції					
Зерно	73,2	2,4	58,1	13,0	4,5
Цукрові буряки	-16,9	-15,3	3,3	101,0	56,0
Картопля	9,4	4,8	41,1	-23,1	41,2
Овочі(відкритого ґрунту)	-1,6	39,9	102,7	45,9	95,9
Молоко	-12,7	8,0	9,4	5,5	15,2
М'ясо : ВРХ	-51,4	-34,9	-24,4	-27,5	-35,8
свині	-56,9	-21,5	22,8	4,1	10,7
птиця	-37,4	13,1	-21,3	-15,3	4,0
Яєць	0,3	18,7	-21,3	-7,2	-5,1
Кількість сільськогосподарських підприємств – всього	624	365	225	231	191
в т.ч. збиткові	200	165	122	123	95
у %	32,4	45,2	54,2	53,2	49,7

Наведені дані говорять про затяжну кризу у сільськогосподарському виробництві, пік якої припадає на 2005 рік (таблиця 5)..

Навіть традиційно прибуткова галузь рослинництва у 2005 році мала найменший рівень рентабельності (7,9%). Протягом останніх років збитковим є виробництво продукції тваринництва, і в першу чергу виробництво м'яса великої рогатої худоби. У 2010 році вперше за останні роки галузь тваринництва закінчила рік із прибутками.

Такий стан значною мірою зумовлений диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію. За останні 15 років вони зросли у 5-6 разів менше, ніж на промислові товари, які споживаються аграрними підприємствами. Невідпрацьована та недосконала кредитно-фінансова система у сільському господарстві. Водночас із поглибленням кризових явищ у сільському господарстві загального характеру, загострилась соціальна проблема села. Тому механізм вирішення цієї проблеми полягає насамперед у забезпеченні рівних умов господарювання та врегулюванні міжгалузевих економічних відносин на державному рівні.

Виробництво продукції сільського господарства має пряме відношення до рівня споживання основних видів продуктів харчування. За останні роки внаслідок постійного зростання цін на продукти харчування та зменшення купівельної спроможності населення створилась ситуація за якою: по-перше, населення стало менше споживати не тільки продовольчих товарів, а й продуктів харчування. По-друге, низька купівельна спроможність сільського населення створює приховану форму перевиробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Ці та інші чинники привели до зменшення рівня споживання продуктів харчування населення.

Таблиця 6

**Споживання основних продуктів харчування
населення області(з розрахунку на 1 особу в рік), кг***

	Мінімальні норми *	Раціональні норми **	рік ³					
			1990	2000	2005	2008	2009	2010
М'ясо і м'ясопродукти	52	80	60,1	32,1	36,7	44,7	45,4	45,9
Молоко та молокопродукти	341	380	378,9	264,8	258,3	233,9	218,2	210,5
Яйця, шт.	231	290	266	175	215	238	250	266
Хліб і хлібопродукти	94	101	159,6	126,8	120,4	119,2	115,3	104,7
Картопля	96	124	161	146,6	148,1	155,3	168,7	154,5
Овочі та баштанні	105	161	78,5	84,8	119,6	128,4	121,9	126,1
Плоди, ягоди та виноград	68	90	51,3	32,4	35,5	41,9	43,0	45,5
Цукор	32	38	47,6	35,9	31,4	40,9	36,0	33,9
Олія	8	13	10,8	8,9	12,5	14,5	16,3	15,7
Риба та рибні продукти	12	20	12,5	6,0	10,8	14,8	12,2	11,3

* на душу населення, кг на рік, дані статистичного збірника за 2010р.

** визначені українським НДІ гігієни харчування

Аналіз статистичних даних за 1990 – 2010 роки свідчить, що у натуральному вимірі суттєво скоротився обсяг споживання найважливіших продуктів харчування, насамперед, тваринного походження (таблиця 6).

Порівняння агропродовольчих показників споживання продуктів харчування з нормами показує нераціональність її структури.

Враховуючи внутрішні та зовнішні тенденції, можна спрогнозувати значне зростання попиту на молоко та молокопродукти, м'ясо і м'ясопродукти та плоди [3,с.117].

Висновки. Великі коливання обсягів сільськогосподарського виробництва, підвищення його стабільності – важливе завдання розвитку аграрного сектора України. Забезпечення цієї стабільності, як засвідчує зарубіжний досвід і практика

неможливий без регулювання впливу держави. На необхідності регулювання аграрного ринку наголошують провідні вчені України [4, с.151].

Таким чином, щоб стати на шлях реанімації сільськогосподарського виробництва слід сформуванати і всіляко підтримувати політику інтегрованого підходу до виробництва і реалізацію сільськогосподарської продукції. Держава повинна стимулювати цей процес.

Література

1. Майовець Є.Й.. Аграрне підприємництво в Україні / Майовець Є.Й. - Львів. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2006. - С. 426.

2. Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України (проект) // Економіка АПК. - 2011.- №4.- С.174.

3. Онисько С.М., Біттер О.А., Баховський В.М. Ціни агропродовольчого ринку в умовах перехідної економіки.- Львів.- НВФ « Українські технології».-2003.- С.173.

4. Саблук П. Т. Аграрна реформа як умова соціально-економічного розвитку сільських територій. / Саблук П.Т. // Економіка АПК. -2003.-№10.- С.151-152.

Summary

Kits M.V

Lviv national agrarian university

REALIZATION of PUBLIC POLICY IN THE FIELD OF AGRICULTURE

In the article the question of the modern state is considered and heaved up the problems of development of agriculture of the Lviv area. The indexes of production of gross agricultural goods are analysed, specific gravity of basic categories of economies is described in the production of gross agricultural goods, dynamics of production of gross goods.

Рецензент - д.е.н., проф. Музика П.М.